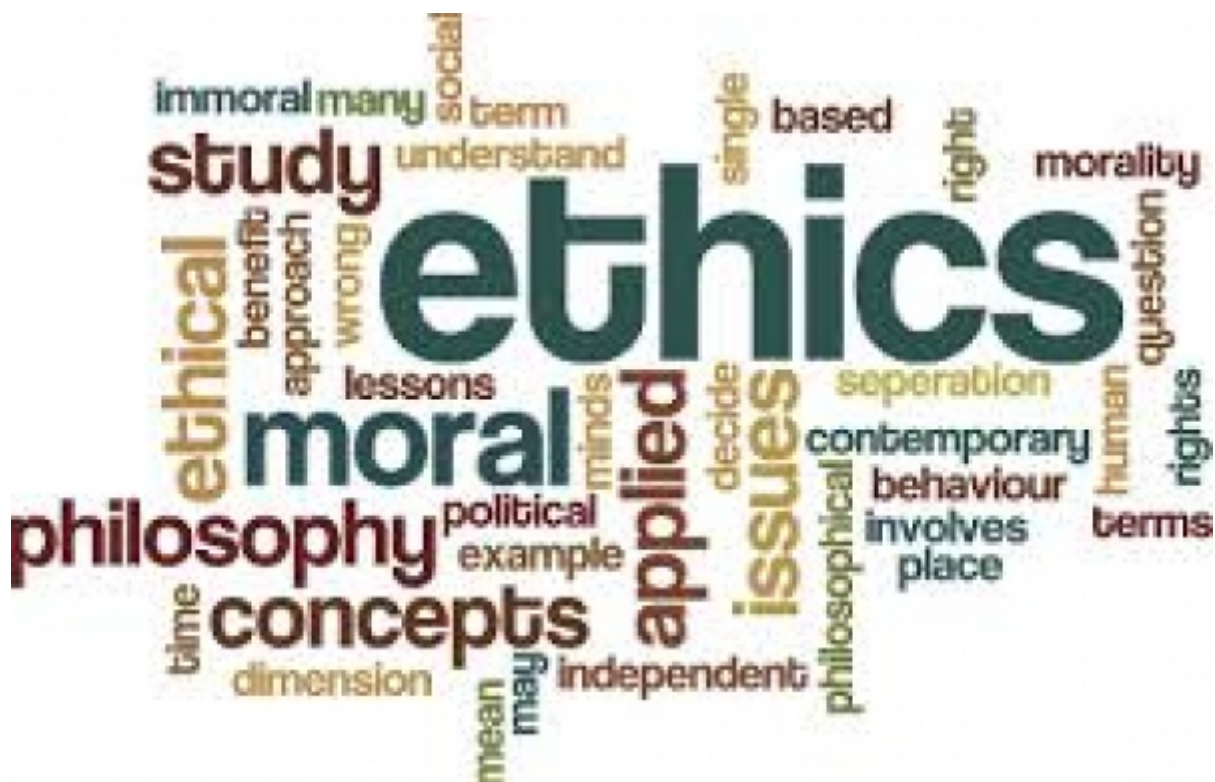

Etika i druge nauke

Etika je, kao i svaka druga nauka, u skladu i u bliskoj vezi sa određenim brojem drugih nauka. U ovom poglavlju razmotrit ćemo odnos etike sa šerijatskim pravom, pravom, praktičnim irfanom, pedagogijom i psihologijom. Potrebno je napomenuti da ova vrsta međudjelovanja ili veze ne pravi smetnju nezavisnosti etike, jer svaka nezavisna nauka može imati takva međudjelovanja i .odnos

Etika i pravni propisi .1

Etika i pravo, i pored toga što se međusobno razlikuju, u određenim segmentima su također .slični. Zato ćemo u ovom poglavlju ukratko ukazati kako na njihove sličnosti tako i na razlike

Sličnosti etike i prava .1.1

- a) Oboje objašnjava stvarnu vezu između djela i željenog cilja.
- b) Jedan dio pitanja ima i moralni i pravni aspekt, poput moralnih obaveza i pravnih zakona u porodičnim pitanjima.
- c) Obje vrste propisa imaju gotovo jednak društveni učinak i objašnjavaju mjerila za dovođenje društvenog ponašanja ljudi u red.
- d) Način objašnjavanja i vanjski oblik moralnih i pravnih pravila su jednaki.
- .e) Oboje je u vezi s ljudskim voljnim postupcima

Razlike između etike i prava .1.2

- a) Pojedinci temeljne razlike između ovih dviju grana vide u cilju i načinu djelovanja koji definira poseban cilj.[1] Pravni cilj je uspostavljanje društvenog reda, koji proizlazi iz voljnih djela čovjeka, a za postizanje tog cilja nije potrebna namjera (nijet) za vršenje kod izvršioca, međutim moralni cilj – koji znači čovjekovo stizanje do istinskog savršenstva i vječne sreće – nije ostvariv bez nakane voljnog izvršioca.

Drugim riječima, pravni propisi postoje samo zarad uređivanja društvenih veza u ovosvjetskom životu i njihov cilj – bilo da je riječ o pravdi, o redu ili o nečem trećem – ne ide dalje od granica ovozemaljskog života, dok je cilj islamskog morala viši od cilja prava i nije ograničen na ovosvjetske ciljeve. Kao što vrijednost moralnih propisa zavisi od namjere, tako će i vrijednost djela zavisiti od toga da li je namjera dobra ili loša, dok u pravnim propisima i zakonskim [poslovima namjera nema uticaja].[2]

- b) Neki razliku između prava i etike vide u njihovom izvoru i načinu donošenja te kažu da pravne propise usvaja skupština, a pravosuđe je instrument koji jamči i osigurava njihovo provođenje, dok su moralna pravila nešto što po principu i logici ne mogu donijeti i usvojiti ni zakonodavni ni sudski aparati, poput lijepe i loše ćudi, pohvale ljudi od vrlina te kritike i kuđenja ljudi koji imaju lošu ćud, a niti se u skupštini donosi zakon niti pravosuđe predviđa kazne za [ljudе koji izbjegavaju moralne i ljudske vrijednosti].[3]

- c) Veliki broj zapadnih učenjaka vjeruje da je temeljna razlika u vrsti jamstva provođenja. Naime, zakonska jamstva izvršenja u pravnim propisima su fizičke i objektivne naravi, dok je u moralnim propisima jamstvo pridržavanja i provođenja unutrašnje naravi, a ljudi koji imaju lijep i loš moral bivaju pohvalama i kritikama nagrađivani i kažnjavani.[4] Svakako, u sistemu islamskog prava neka društvena ponašanja imaju i moralnu i pravnu prirodu pa, pored toga što

postoji unutrašnja obavezanost te duševno i moralno jamstvo, također postoji i pravno .jamčenje provođenja, kao što postoji i za ubistvo i krađu

Etika i šerijatsko pravo .2

Šerijatsko pravo razmatra djela i postupke obaveznika (mukellef), ljudi koji su obavezani fikhskim propisima, iz dvaju aspekata, donoseći dvije vrste sudova: prvi iz aspekta onosvjetskih učinaka, odnosno nagrade i kazne, poput stroge dužnosti (vudžub) i stroge zabrane (hurmet), a drugi iz aspekta ovosvjetskih učinaka i stanja, poput ispravnosti i neispravnosti. Drugim riječima, slobodni mukellef se uvijek nalazi pred obligatornim propisima (hukm taklifi), poput obaveznosti i zabrane, te kondicionim propisima (hukm vad'i), poput ispravnosti i neispravnosti i sl.

Prva vrsta ima etičku prirodu i sačinjava važan dio tekstova i izvora islamske etike, a druga vrsta je izvan domena etike, iako i ona, uz preciznije sagledavanje, nije bez određene veze sa etikom. Takav je slučaj sa supružništvom ili vlasništvom, koji se ubrajaju u skupinu kondicionih propisa. Naime, u slučaju da se ne ispunjavaju potrebni uvjeti na način kako je to Zakonodavac odredio, te se bračni ili kupoprodajni ugovor ne obavi na ispravan način, brak i vlasništvo neće biti valjani i zakoniti, a štetne posljedice koje proizlaze iz toga uticat će na psihi i dušu čovjeka. Potrebno je napomenuti da se nekada za praktične propise koji nisu obavezujući (mustehab i mekruh) koristi izraz moralni propisi ili adabi, što je samo termin koji se ne slaže sa uobičajenim poimanjem etike, s obzirom na to da je mjerilo pripadanja nekog pitanja [šerijatskom pravu obaveznost propisa].[5]

Etika i praktični irfan .3

U objašnjenju o irfanu neophodno je navesti činjenicu da se on dijeli na teorijski i praktični. U teorijskom dijelu bavi se objašnjenjem egzistencije, dakle Boga, svijeta i čovjeka, pa stoga neke od njegovih tema, ne zbog metode ili cilja već zbog pitanja, liče na filozofiju. Praktični dio irfana govori o stanjima, položajima, postajama i otkrovenjima duhovnog putnika. Ustvari, on na određen način tumači veze i dužnosti čovjeka prema sebi, svijetu i Bogu te govori o načinu stizanja do Njega, što je naravno teže od teorijskog irfana, jer se prelazi na polje prakse, duhovnog vježbanja i truda koje ulaže putnik. U ovom dijelu irfana govori se o tome odakle čovjek putnik (salik) treba krenuti da bi stigao do vrha visoke kule čovječnosti i na koji način treba osvajati postaje i položaje,[6] kako bi se opskrbio unutrašnjim i srčanim stanjima, otkrovenjima i osvjeđenjima. Zbog toga se teme praktičnog irfana pretežno kreću oko moralnog odgoja, rješenjā i sredstava za postizanje duhovnih položaja. Zapravo, one irfanske

škole koje se od početka do kraja duhovnog putovanja duhovnog putnika pridržavaju Vjerozakona i vanjskih propisa islama, čineći ih svojom mišlju vodiljom, a za jedini autoritet koji pojašnjava postaje i položaje duhovnog putovanja i pronalazak rješenja i potrebnih sredstava za to uzimaju Kur'an i Sunnet, one se kreću poljem morala. Štaviše, da bi se putnici našli na irfanskom putovanju u pravom značenju, oni se moraju snabdjeti duhovnim svojstvima i dovesti sebe do zdrave prirode kako bi mogli, prelaskom položaja i razina, stići do položaja tevhida i na tom temelju, posjedujući moralne odlike, mogu pristupiti stazi praktičnog irfanskog duhovnog putovanja. Upravo ovo je ona duboka veza koja postoji između etike i praktičnog irfana. Preciznije rečeno, i u religijskoj etici i u praktičnom irfanu tema je ljudska racionalna duša i cilj obiju nauka je izgradnja racionalne duše. U etici, spoznajom vrlina i poroka te načinom prihvatanja i privlačenja vrlina i odbijanja poroka, putnik svoju narav ukrašava moralnim vrlinama poput mudrosti, čednosti, hrabrosti, pravednosti, širokogrudnosti itd, istovremeno je čisteći od moralnih poroka kao što su neznanje, pohlepa i gramzivost, strah i naprasitost itd. S takvim stanjem i postojanim duhovnim osobinama priprema se za još važniji i bolji duhovni put te se prolaskom postaja i postizanjem položaja kreće prema Istini i na svim razinama stizat će do istinskog tevhida.

Dolazimo do zaključka da ili je praktični irfan dio rješenja islamske etike ili je priprema uvjeta za .irfansko putovanje proizvod moralnog putovanja

Etika i pedagogija .4

Pedagoške nauke obraćaju pažnju na preduvjete za bolji razvoj i procvat naučnih, duhovnih, psihičkih, moralnih i tjelesnih sposobnosti i profesionalnih umijeća te se u jednom smislu posvećuju svemu onome što kod čovjeka postoji kao pripravnost i sposobnost. Stoga se na nekim duhovnim i psihičkim poljima – ako se odgoj obavi kako treba – kao proizvod javlja moral. Prema tome, jedna od temeljnih činjenica na koju se može ukazati u pogledu egzistencijalne i objektivne povezanosti jeste činjenica da je moral proizvod jednog dijela :odgoja. Razlike između ovih nauka su

- a) Predmet pedagogije je čovjek sa ukupnošću odlika i sposobnosti, dok su predmet etike .vrline i poroci duše. Dakle, predmet pedagogije je općenitiji od predmeta etike
- b) U pedagoškim naukama posvećuje se pažnja svemu što može biti pripravnost i sposobnost u čovjeku, bilo da je riječ o tjelesnim, duhovnim, intelektualnim ili duševnim sposobnostima. U .etici se, međutim, pristupa samo onome što je vezano za čovjekovu narav i ponašanje

c) Ovo dvoje je uvijek u određenoj vezi i međudjelovanju, u smislu da moralna svojstva mogu pripremiti preduvjete za razvoj ili izostajanje razvoja određenog dijela sposobnosti. Nekada se posredstvom ovih svojstava čovjek više posvećuje rastu i procvatu svojih sposobnosti, poput čovjeka koji ima osobinu čednosti pa, da bi je očuvao, odgaja i gradi svoje tijelo tako da se manje susreće sa izazovima putenosti, putem sporta ili prehranom, na način prikladan za očuvanje tog duševnog svojstva, iako postoje i drugi činioci njegovog očuvanja. Postojanje ovog svojstva ili njegovo očuvanje predstavlja pogodan preduvjet za razvoj određenih sposobnosti, kao što odgoj igra najvažniju ulogu u javljanju duševnih svojstava. Uz ispravan .duhovni odgoj ljudi se ukrašavaju brojnim svojstvima

d) Proizvod moralnog odgajanja znači da je za postizanje duhovnih svojstava potrebno da se .pri odgoju obrati pažnja na sve dimenzije

e) Etika je uža od odgoja, jer se posvećuje jednom dijelu duhovnih i ljudskih sposobnosti, dok je .odgoj općenitiji, jer obraća pažnju na sve sposobnosti i pripravnosti čovjeka

f) Etika i pedagogija se razlikuju i u pogledu proizvoda i cilja. Cilj religijske etike jeste stizanje do željenog savršenstva, dok je cilj odgoja procvat postojećih sposobnosti, a cilj odgajatelja je prepoznavanje sposobnosti te njihovo blagovremeno jačanje kako bi se dovele do procvata.

Štaviše, ovdje mogu biti i drugačiji ciljevi.

Naravno, etika i pedagoške nauke u nekim moralnim područjima, poput akademske etike, imaju zajedničke okvire i pitanja. Etika i u ovom području na samo znanje, njegov predmet i njegova pitanja gleda vrijednosno i etički te sve poticaje i ponašanja učitelja i učenika uređuje prema mjerilima etike, kao što i njihovu međusobnu interakciju temelji na onosvjetskim mjerilima vrijednosti. Pedagozi mogu, koristeći se ovim zbirom etičkih formula, kao i postignućima psihologije i rezultatima eksperimenata, na lahak način i brzo stići do svojih visokih i vrijednih [ciljeva].[7]

Veza između etike i filozofije .5

Grčki i islamski filozofi etiku smatraju ogrankom praktične filozofije. Oni filozofiju dijele na teorijsku, praktičnu i poetičku, a teorijsku dijele dalje na teologiju ili prvu filozofiju, matematiku ili srednju filozofiju te prirodne znanosti ili nižu filozofiju. Politiku društva, vođenje domaćinstva i etiku smatraju dijelom praktične filozofije, a umijeća retorike, dijalektike i poetike smatrali su dijelovima poetičke filozofije. Međutim, zbog proširivanja i dijeljenja znanosti vremenom su neke nauke izašle iz okvira obuhvatnog naziva filozofija i svaka se počela razmatrati kao

nezavisna. Filozofska istraživanja s kraja devetnaestog stoljeća bila su više usredsrijeđena na unutrašnji svijet. Filozofi su ulagali trud da spoznaju unutrašnji život koji je u vezi s drugim svijetom pa etika, psihologija, logika, estetika i prva filozofija po drugi put postaju dijelom filozofije.

U teorijskoj filozofiji mjerilo je znanje o stanjima stvari i bića onakvima kakva jesu, a u praktičnoj filozofiji znanje o tome koja su to slobodna čovjekova djela i koja su dobra a koja loša te kako trebaju ili ne trebaju biti obavljana.

Kako to Allame Tabatabai i Šehid Motahhari kažu, teorijska filozofija govori o postojanju i nepostojanju, a praktična filozofija o "treba" i "ne treba". Drugim riječima, pitanja teorijske filozofije pripadaju izjavnim rečenicama, a pitanja praktične filozofije poticajnim rečenicama.

Prema tome, praktična filozofija je znanje o ljudskim dužnostima i obavezama od njega i ograničenim na njega.

Stoga sljedbenici praktične filozofije vjeruju da čovjek ima dužnosti i obaveze, a to su upravo one praktične mudrosti i razum ih može otkriti, te se na taj način s lahkocom može shvatiti kriterij etike.

Na temelju navedenog, teorijska filozofija obuhvata gotovo sve ljudske znanosti, podrazumijevajući teologiju, matematiku i prirodne znanosti, dok je praktična filozofija u određenom smislu ograničena.

Prvo, ograničena je na čovjeka i ne odnosi se ni na šta mimo čovjeka, jer ostala živa bića nemaju razum, pa da bi za njih bile određene dužnosti.

Drugo, tiče se čovjekovih voljnih djela, tako da se ne odnosi na ona djela koja nisu voljna, dakle koja su tjelesna i psihička, što je predmet medicine, fiziologije i psihologije.

Treće, praktična filozofija se odnosi na "treba" u voljnim djelima, odnosno na to kakvo nešto treba biti a kakvo ne treba biti. Otuda se razum bavi perceptivnim aparatom i potencijalom volje te izvršnim aparatom, a ne maštom i prohtjevima, odakle počinje rasprava u vezi sa slobodnom voljom čovjeka i uvodnim segmentima za svojevrijedno djelo te o prirodi volje i odabira. Rasprava o tome da li je čovjek prisiljen ili pak ima slobodu volje izlazi iz okvira praktične filozofije i tiče se psihologije ili pak filozofije.

Četvrto, praktična filozofija, pa i etika, ne raspravljaju o svemu što se opisuje kao "treba", već samo o onim "treba" koja su vrsna, univerzalna, apsolutna i ljudska, a ne o pojedinačnim i relativnim moranjima.

Očigledno je da su etičke vrijednosti, poput porodičnih i društvenih vrijednosti, univerzalne i opće, a ne posebne; apsolutne su, a ne relativne; i vječne su, a ne privremene. Poricanje ove odlike u pitanjima etike ustvari podrazumijeva poricanje praktične filozofije naspram teorijske

Misbah Jazdi, Ta'liqat 'ala Nihaja al-hikma, br. 382, str. 393. [1]

[2] Ahlak dar Kor'an, sv. 3, str. 60. i 61.

[3] Falsafeje ahlak, str. 31. i 32.

[4] Daramadi be falsafeje ahlak, str. 17.

[5] Ahmad Dejlami i Masud Azarbajdžani, Ahlake eslami, str. 25.

[6] Motahhari, Morteza, Ašenai ba olume eslami ('erfan), str. 186. i 188.

[7] Ahmad Dejlami i Masud Azarbajdžani, Ahlake islam, str. 27.

[8] Hosejn Hakkani, Nezame ahlakije islam, str. 22. i 23. Kada budemo govorili o .univerzalnosti i postojanosti moralnih zakona, podrobno ćemo se posvetiti ovoj kategoriji